

Tutkimuksia perhetaloustieteestä ja lastenhoidon tuista

Tapio Räsänen

Lapsen syntymän vaikutus palkkaeroihin on kiinnostanut taloustieteilijöitä pitkään, mutta kiinnostus on entisestään lisääntynyt uusien tutkimusmenetelmien sekä laajojen rekisteriaineistojen tultua saataville. Muun muassa Kleven ym. (2019) havaitsivat useassa maassa, että ennen lapsen syntymää miesten ja naisten ansiot kehittyivät samaa tahtia, mutta lapsen synnyttyä naiset jäävät miesten ansiokehityksestä jälkeen. Sieppi ja Pehkonen (2019) ovat Suomessa havainneet, että ero miesten ja naisten ansioissa kasvaa ensimmäisen lapsen syntymän jälkeen noin 20 prosenttia kymmenessä vuodessa. Toisaalta työmarkkinoille osallistuminen selittää suuren osan sukupuolieroista.

Tulo- ja palkkaerojen lisäksi lastenhoitoratkaisuja sekä -tukia on tutkittu taloustieteessä laajasti. Kiinnostus on kohdistunut erityisesti varhaiskasvatustukien vaikutuksiin naisten työn tarjontaan. Valtaosassa tutkimuksissa havaitaan, että mitä halvempaa kodin ulkopuoli-

sen hoidon järjestäminen on, sitä todennäköisemmin naiset ovat työssä. Lisäksi varhaiskasvatustalustalouden saatavuus ja saatavilla olevat tuet voivat vaikuttaa naisten työllisyyteen.

Suomessa tuetaan julkisesti lähes kaikkia mahdollisia lastenhoitoratkaisuja. Kotihoitoa tuetaan vanhempainpäivärahalla ja kotihoidon tuella, yksityisiä varhaiskasvatustalustaluita tuetaan palvelusetelillä ja yksityisen hoidon tuella. Julkisessa varhaiskasvatuksessa perheet maksavat asiakasmaksuina noin 10 % varhaiskasvatustalustalun hinnasta.

Varhaiskasvatustalustalun työllisyysvaikutusten lisäksi Pohjoismaissa on tutkittu kotihoidon tukea, jonka on useissa tutkimuksissa havaittu vähentävän äitien työllisyyttä sekä vähentävän lasten osallistumista varhaiskasvatukseen. Tukea on tutkittu laajasti myös Suomessa: 2000-luvun alussa korotukset kotihoidon tukeen vähensivät alle 3-vuotiaiden lasten osallistumista varhaiskasvatukseen sekä äitien työllis-

Tapio Räsänen (tapio.rasanen@kela.fi) toimii tutkijana Kelan tutkimusyksikössä. Kirjoitus perustuu hänen väitöskirjaansa *Empirical Studies on Family Economics*, joka tarkastettiin 15.8. Jyväskylän yliopistossa. Vastaväittäjänä toimi professori Torsten Santavirta Helsingin yliopistosta ja kustoksena professori Petri Böckerman Jyväskylän yliopistosta. Räsänen väitöskirjan ohjaajina toimivat professori Petri Böckerman ja professori Mika Haapanen Jyväskylän yliopistosta

syyttä lyhyellä ja pitkällä aikavälillä (Gruber ym. 2023).

Yksityisen varhaiskasvatuksen tukemisesta on vähän taloustieteellistä tutkimusta suomalaisilla aineistoilla. Yksityisten palveluiden tukeminen voi lisätä äitien työllisyyttä, kun ylikysyntää julkisiin varhaiskasvatuspalveluihin voidaan paikata yksityisellä tuotannolla. Toisaalta, yksityisen varhaiskasvatuksen tukeminen ei lisännyt äitien työllisyyttä, vaikka perheiden mahdolliset lastenhoitovaihtoehdot lisääntyivät (ks. Viitanen 2011).

Väitöskirjassani *Empirical Studies on Family Economics* tutkin perheiden tekemiä ratkaisuja sekä kuinka saatavilla olevat tukimuodot vaikuttavat näihin valintoihin. Ensimmäisessä osassa tutkin kuinka lastenhoidon tuet, erityisesti kotihoidon tuki ja yksityisen hoidon tuki, vaikuttavat perheiden tekemisiin lastenhoitoratkaisuihin. Väitöskirjan jälkimmäisessä osassa tutkin kuinka lapsen syntymä vaikuttaa sukupuolten välisiin palkkaeroihin sekä äitien työsäkäänäntiin ja ansioihin.

Kuntien välinen vaihtelu luonnollisena koeasetelmana

Väitöskirjan kaikki neljä tutkimusta hyödyntävät Tilastokeskuksen ja Kelan yksilötason rekisteriaineistoja henkilöistä tai perheistä vuosilta 2000–2017. Lisäksi tutkimuksissa hyödynnetään ekonometrisiä menetelmiä kausaalivaikutuksien eli syy-seuraus-suhteiden tunnistamisessa.

Kolmessa ensimmäisessä tutkimuksessa hyödynnetään alueellista vaihtelua luonnollisena koeasetelmana, mikä mahdollistaa kausaalipäätelyn. Suomessa osa kunnista tarjoaa lakisääteisten kotihoidon tuen ja yksityisen hoidon tuen päälle niin kutsuttua kuntalisää. Usea kun-

ta otti käyttöön, lakkautti, korotti tai leikkasi kysyisiä kuntalisää 2000-luvulla, jolloin tuet vaihtelevat kuntien ja vuosien välillä. Koeasetelmalla voidaan testata esimerkiksi, miten palveluiden käyttö tai vanhempien työllisyys muuttuu, jos jotain tukimuotoa muutetaan.

Kotihoidon tuki

Tutkimuksessa *Back to work or stay at home? Family policies and maternal employment in Finland* yhdessä Eva Österbackan kanssa tutkimme kuinka korkeammat lastenhoidon tuet, erityisesti kotihoidon tuki, vaikuttaa äitien työhön siirtymiseen lastenhoitajakson jälkeen (ks. Österbacka ja Räsänen 2022). Hyödynnämme kotihoidon tuen kuntalisän vaihtelua kuntien ja vuosien välillä korkeamman tuen kausaalivaikutuksen tunnistamisessa. Testaamme myös vaikuttaako yksityisen hoidon tuen korottaminen äitien työllisyyteen, mutta perheiden yksityisen varhaiskasvatuspalveluiden käytön tukeminen ei nopeuttanut äitien työllistymistä.

Ennen ensimmäisen tai toisen lapsen syntymää hyvässä työmarkkina-asemassa olleet äidit siirtyvät työhön nopeammin kuin heikossa työmarkkina-asemassa olleet äidit. Korkeampi kotihoidon tuki hidastaa kaikkien ryhmien työhön siirtymistä, mutta korotuksilla on suurempi vaikutus heikossa työmarkkina-asemassa oleviin äiteihin. Havaitsimme myös, että tuen porrastaminen lapsen iän mukaan vaikuttaa työhön siirtymiseen. Äitien työhön paluu nopeutuu ennen ja jälkeen tuen tason pienemistä. Osa perheistä siis ennakoivat tuen pienenevän ja osa taas reagoi viiveellä tuen pienemiseen.

Yksityisen hoidon tuki

Tutkimuksessa *Subsidizing private childcare in a universal regime* yhdessä Eva Österbackan kanssa tutkimme yksityisen hoidon tuen vaikutuksia tarkemmin. Kuten ensimmäisessä tutkimuksessa, hyödynämme tukien vaihtelua kausaalivaikutusten tunnistamisessa. Kotihoidon tuen vaihtelun sijasta hyödynämme yksityisen hoidon tuen kuntalisän vaihtelua kuntien ja vuosien välillä (ks. Räsänen ja Österbacka 2023).

Tutkimusajanjaksolla perheet pystyivät käyttämään tukea yksityisen päiväkotihoidon tai perhepäivähoidon hankkimiseen sekä työsuhteisen hoitajan palkkaamiseen kotiin. Perheet ovat voineet ostaa palveluita, joita ei ole julkisella puolella saatavilla tai joiden saatavuus on huono.

Korkeampi yksityisen hoidon tuki odotettiin lisää yksityisten varhaiskasvatuspalveluiden käyttöä, mutta suurin vaikutus on korkeassa sosioekonomisessa asemassa olevissa perheissä. Suurituloisten ja korkeasti koulutettujen vanhempien lapset käyttävät todennäköisemmin yksityisiä palveluita korotuksen jälkeen.

Havaitsemme myös, että yksityisen hoidon tuki on korvannut julkisia varhaiskasvatuspalveluita 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen aikana. Enimmillään 5,1 % lapsista hoidettiin yksityisen hoidon tuella 2010-luvun alussa. Nykyäänkin suurempi joukko lapsia hoidetaan yksityisissä palveluissa, mutta yksityisen hoidon tuen osuus on vähentynyt.

Yksityisen hoidon tuen korottaminen ei näytä vaikuttavan äitien työllisyyteen. Yksityisen perhepäivähoidon tukeminen lisää äitien työllisyyttä hieman, mutta muut lisäanalyysit eivät tue tätä tulosta. On kuitenkin mahdollista, että suurempi joukko vaihtoehtoja voi nopeuttaa työllistymistä lastenhoitojaksojen jälkeen.

Hoitojakson pituus ja palkkaerot

Tutkimuksessa *Childcare leave and child penalty: Selection or signaling at the workplace level?* yhdessä Eva Österbackan kanssa selvitämme kuinka lastenhoitojakson pituus vaikuttaa miesten ja naisten välisiin palkkaeroihin. Hyödynämme Klevenin ym. (2019) event-study-menetelmää, mutta rajaamme otoksen työllisiin äiteihin.

Vertaamme ensimmäisen lapsen saaneiden lastenhoitojaksojen pituutta työpaikan keskiarvoon. Osa äideistä palaa keskimääräistä aikaisemmin ja osa keskimääräistä myöhemmin työhön. Äidit, joilla on työpaikan keskiarvoa lyhyemmät hoitojaksot, jäävät 10 % jälkeen miesten kuukausipalkkojen kehityksestä. Toisaalta äidit, joilla on keskimääräistä pidemmät hoitojaksot, jäävät jälkeen 24 % miesten kuukausipalkkojen kehityksestä.

Äidit voivat signaloida työnantajalleen urakeskeisyydestä pitämällä lyhyempiä lastenhoitojaksoja kuin muut työntekijät. On kuitenkin mahdollista, että valikoituminen vaikuttaa lastenhoitojaksojen pituuteen sekä palkkaeroihin. Esimerkiksi urakeskeiset äidit valitsevat lyhyempiä hoitojaksoja ja voivat saada myös korkeampaa palkkaa. Toisaalta perhekeskeiset naiset valitsevat pitkiä hoitojaksoja.

Hyödyntämällä ekonometrisia menetelmiä havaitsemme, että valikoituminen selittää suuren osan palkkaeroista pitkiä ja lyhyitä hoitojaksoja pitävien naisten välillä. Perhekeskeiset naiset saattavat valita pitkiä hoitojaksoja ja heillä ero miesten palkkakehitykseen on suurin. Vastaavasti urakeskeiset naiset lähes saavuttavat miesten palkkakehityksen joitain vuosia lapsen syntymän jälkeen.

Lapsen syntymän kausaalivaikutus tuloihin

Lapsen syntymä vaikuttaa naisten työtuloihin ja työssäkäyntiin, mutta lapsettomia ja lapsen saaneita ei voida luotettavasti verrata toisiinsa. Lapsen syntymä ei ole sattumanvarainen tapahtuma sillä osa henkilöistä valikoituu vanhemmiksi ja osa valitsee olla saamatta lapsia. Aiemmissa tutkimuksissa valikoitumista on pyritty poistamaan käyttämällä ekonometrisiä menetelmiä, kuten hyödyntämällä kaksosia instrumenttimuuttujana. Osalle äideistä syntyy kaksoiset ja osalle ei, jolloin lasten lukumäärä on sattumanvarainen. Kaksosiin perustuvissa tutkimusasetelmissa lapsettomat naiset jäävät analyysin ulkopuolelle.

Tutkimuksessa *How does motherhood affect women's careers? Causal estimates using medically induced ovulation treatments* hyödynnän Lundborg ym. (2017) koeasetelmaa, jossa hedelmöityshoitojen onnistumista käytetään instrumenttimuuttujana. Koeasetelmassa hyödynnän tietoja hedelmöityshoidot aloittaneista naisista. Esimerkiksi osa hoidon aloittaneista saa lapsen ja osa jää tahattomasti lapsettomiksi. Ekonometrisillä menetelmillä voidaan verrata lapsettomia naisia ja äitejä toisiinsa, jolloin saadaan selville, mikä on lapsen syntymän (tai lasten lukumäärän) vaikutus äitien työssäkäyntiin ja tuloihin.

Naiset työskentelevät vähemmän ja tekevät enemmän osa-aikatyötä, kun lapset ovat pieniä, 0–3-vuotiaita, tai aloittavat koulussa 7–8-vuotiaina. Työskentelyn väheneminen selittää suurimman osan menetetyistä ansioista. Kun ensimmäinen lapsi on 9–10-vuotias, niin äidit ovat saavuttaneet saman palkkakehityksen kuin lapsettomat naiset. Aineiston perusteella hyvässä työmarkkina-asemassa olevilla äideillä lapsen syntyminen

ei pysäytä urakehitystä. Toisaalta äidit menettävät lapsen ensimmäisten elinvuosien aikana yli 50 000 euroa ansiotuloja sekä kaksi vuotta työhistoriaa verrattuna lapsettomiin naisiin.

Uudistukset muuttavat perheiden käyttäytymistä

Sukupuolten tasa-arvossa työmarkkinoilla sekä pienten lasten vanhempien työllisyydessä on väitöskirjani tutkimusajanjakson jälkeen tapahtunut paljon positiivista kehitystä. Isät osallistuvat entistä enemmän lastenhoitoon ja käyttävät enemmän vanhempainvapaita. Lasten varhaiskasvatukseen osallistumisaste on kasvanut. Kotihoitojaksot ovat edelleen lyhentyneet ja pitkät kotihoitojaksot ovat käyneet entistä harvinaisemmiksi. Toisaalta syntyneiden lasten lukumäärä on vähentynyt mikä omalta osaltaan on lyhentänyt kotihoitojaksoja.

Vuonna 2023 syntyvyys on matalin Suomen historiassa. Perhevapaita uudistettiin elokuussa 2022 ja lastenhoidon tukia pyritään uudistamaan tulevaisuudessa. Nähtäväksi jää onko kummallakaan toimenpiteellä vaikutusta syntyvyyteen, mutta uudistuksilla joka tapauksessa muutetaan perheiden käyttäytymistä sekä vaikutetaan perheiden tekemiin lastenhoitoratkaisuihin.

Laskevan syntyvyyden Suomessa perheiden tukeminen on erityisen tärkeää. Olemassa olevia tukia ja säädöksiä on syytä edelleen uudistaa, koska perheiden tarpeet eivät ole sellaisia kuin ne olivat 20 tai 30 vuotta sitten. Samat lainalaisuudet pätevät yhä siihen, kuinka perheet tekevät valintoja ansiotyön ja lastenhoidon sekä eri lastenhoitovaihtoehtojen välillä. □

Kirjallisuus

- Gruber, J., Kosonen, T. ja Huttunen, K. (2023), “Paying Moms to Stay Home: Short and Long Run Effects on Parents and Children”, National Bureau of Economic Research Working Paper No. 30931, <https://www.nber.org/papers/w30931>.
- Kleven, H., Landais, C., Posch, J., Steinhauer, A. ja Zweimüller, J. (2019), “Child Penalties across Countries: Evidence and Explanations”, *AEA Papers and Proceedings* 109: 122–126, <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/pandp.20191078>.
- Lundborg, P., Plug, E. ja Rasmussen, A.W. (2017), “Can Women Have Children and a Career? IV Evidence from IVF Treatments”, *American Economic Review* 107(6): 1611–1637. <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/aer.20141467>.
- Räsänen, T. ja Österbacka, E. (2023), “Subsidizing private childcare in a universal regime”, *Review of Economics of the Household*, <https://doi.org/10.1007/s11150-023-09657-7>.
- Sieppi, A. ja Pehkonen, J. (2019), “Parenthood and gender inequality: Population-based evidence on the child penalty in Finland”, *Economics Letters* 182: 5–9, <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2019.05.034>.
- Österbacka, E. ja Räsänen, T. (2022), “Back to work or stay at home? Family policies and maternal employment in Finland”, *Journal of Population Economics* 35(3): 1071–1101, <https://doi.org/10.1007/s00148-021-00843-4>.
- Viitanen, T. K. (2011), “Child care voucher and labour market behaviour: experimental evidence from Finland”, *Applied Economics* 43(23): 3203–3212, <https://doi.org/10.1080/00036840903508346>.